

KÜRESELLEŞME KÜRESEL KRİZ VE TÜRKİYE

Yrd.Doç.Dr. Mehmet KARAGÜL*

ÖZET

Son yıllarda yaşanan ekonomik küreselleşme olgusu daha ziyade sermaye piyasalarında gözlenmektedir. Söz konusu küreselleşme süreci dünya ekonomileri açısından müspet ve menfi etkileri beraberinde getirmektedir. Üretim faktörleri içinde önemli bir yeri bulunan sermayenin aşırı derecede esnek hale gelmesi, bilhassa gelişmekte olan ekonomilerin krize sürüklenmesine, ya da var olan krizin büyümesine sebep olmaktadır. Bu nedenle ülke ekonomileri, özellikle kısa vadeli portföy yatırımı niteliğindeki yabancı sermayeye bağılı işlemlerinde daha ihtiyatlı davranmak zorundadır.

ABSTRACT

In the recent years economic globalization has mostly been observed in financial markets. The globalization process entails some positive and negative impacts on world economy. Increasing flexibility of capital which has an important place in factor of production causes the crises especially in the developing economies, growing of existing crises in that countries. For that reason, these countries have to act cautiously in short term portfolio transactions.

GİRİŐ

Akademik ve ekonomik çevrelerde üzerinde yoğun tartışmalar yapılan konuların başında *Küreselleşme* kavramı gelmektedir. Söz konusu çevreler tarafından küreselleşmenin ne olduğu, sebepleri, sonuçları, olumlu ve olumsuz tarafları farklı düşünce kalıpları çerçevesinde irdelenmektedir. İlgili konulardaki değerlendirmelerin

* Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

içeriği ne olursa olsun, bu tartışmalar, konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşmeyi tanımaya çalışan Dünya, kendisini *küresel kriz* gibi çok daha ciddi ve acil tedbirler gerektiren problemlerle karşı karşıya buluverdi. Küresel kriz (*Asya Krizi*); bulaşıcı virüs gibi dünya ekonomilerini çok kısa sürede etkisi altına alabilen, yeni bir iktisadî kriz olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebepleri, etki ve sonuçları hala tüm dünyada ekonomi çevreleri tarafından tartışılmaktadır. Ancak, geline nokta ciddi ve çözüm olabilecek önlemler henüz açık bir şekilde ortaya konamamıştır.

Konunun Türkiye boyutu ise, çok daha karmaşık bir hal arz etmektedir. Çünkü Türkiye'nin yıllardır, genellikle iç dinamiklere bağlı olarak karşılaştığı ekonomik krizlerle mücadele ettiği bir ortamda, ilave olarak global kriz tehdidiyle karşılaşmış olması ve hatta bu krizin de etkisinde kalması, Türkiye'nin ekonomiye istikrar kazandırma mücadelesini çok daha zor bir hale itmektedir.

I. KÜRESELLEŞME

Küreselleşmenin ne olduğu konusunda bütün çevrelerin hemfikir olduğu kesin bir tanımlı bulunmamaktadır. Olayın boyutu çok yönlü olduğu için, her kişi veya taraf konuyu çoğunlukla kendi perspektifinden görebildiği ölçüde algılayabilmektedir. Ancak burada küreselleşmeyi en genel haliyle şu şekilde tarif etmek mümkündür. Küreselleşme; *küresel iletişim endüstrisinin, çok uluslu yatırımların, global finans pazarlarının, tek tip üretim ve tüketim kalıplarının etkileriyle, var olan bütün coğrafi ve siyasi engeller zorlanarak, sosyal ve kültürel yapıların uyumlaştırılması ve böylece farklı insanların değişik hayat tarzlarının giderek daha benzer bir form kazanması* olarak tanımlanabilir¹.

Küreselleşme, ekonomik faktörlerin yanında hayatın her alanını içeren oldukça geniş bir yelpazede kendisini göstermektedir. Bütün bu gelişmeler olurken, ileri teknolojiye dayanan yeni iletişim araçlarının rolünü görmezlikten gelmek mümkün değildir. Ancak,

¹ C. OMAN, *Globalization and Regionalization*, OECD, 1994, s. 27.

Küreselleşme sürecinde *merkez ve çevre* ikileminden bahsetmeden geçilemez. Diğer bir ifadeyle globalleşmede aktif ve pasif rol alan iki kesim bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler *merkezi* yani aktif rolü üstlenirlerken, gelişmekte olan ülkeler de *çevreyi* yani pasif rolü üstlenmektedir². Kısaca, küreselleşme sürecinde merkez ülkeler çevre ülkeleri etkilemektedir. Bu da bize küreselleşmenin tek yönlü bir süreç olduğunu göstermektedir.

A) KÜRESELLEŞMENİN ALT YAPISI

Küreselleşmenin ne olduğu ve sonuçları kadar, ortaya çıkışının tespiti de önem arz etmektedir. Bu gün için genel bir kanı olan teknolojik gelişmelerin globalleşmeye yol açtığı yolundaki düşünceler açısından teknolojik ilerleme, esasen globalleşme için etkili bir araçtır. Ancak, konunun fikri boyutu çok daha farklı bir seyir izlemektedir.

Bugün itibariyle küreselleşme sürecinde, daha çok sermayenin globalleşmesi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede aşağıda detaylıca üzerinde durulacak olan küresel krizin de temelinde sermayenin globalleşmesi yatmaktadır.³ Ekonomik boyutta tarihi süreç kısaca göz önüne alınır ise, şu gerçeğin gözden kaçması mümkün değildir. Yukarıda kısaca üzerinde durulan I. Globalleşme süreci sonucunda dünyadaki güçlü devletler kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda dünyaya, en başta IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası ve yakınlarda da GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması)-WTO (Dünya Ticaret Örgütü) aracılığı ile yeni bir şekil vermeye çalışmışlardır. Dikkatle incelenirse bütün bu yapılanmaların temel amacının dünya ekonomilerinin liberalleşmesi olduğu gözlerden kaçmayacaktır. Çünkü dünyadaki parasal istikrarsızlıkları çözme amacıyla olan IMF'nin hemen hemen bütün ülkelere sunduğu değişmeyen tavsiyesi ekonomilerin dışa açılması yönündeki direktifleridir⁴. Dünya Bankası'nın çalışmalarında da dolaylı olarak benzer yönleri görmek mümkündür. Öte yandan temel amacı dünyadaki ticaretin serbestleştirilmesi olan WTO'nun oluşumu

² G. KAZGAN, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1995, s. 21.

³ N. GÜVENÇ, *Küreselleşme ve Türkiye*, BDS Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 64-66.

⁴ G.G. JONSON, "Formulation of Exchange Rate Policies in Adjustment Programs", *IMF Staff Paper*, Vol. 27 N.36, Washington, ?, 4

bugün dünyada ekonomilerin dışa açılması yönünde oldukça önemli görev üstlenmiş durumdadır. Gözlerden kaçmaması gereken diğer bir husus ise, söz konusu yapılanmaların oluşumunda ve amaçlarının tespitinde büyük oranda gelişmiş toplumların etkili olduğudur⁵.

19. yy. boyunca dünyada yaşanan liberalleşme çabaları, aslında sanayileşmiş toplumların artık üretimlerini dış piyasalara daha kolay nasıl ulaştırabiliriz, sorusuna cevap aramakla geçmiştir. Bu da bizlere şunu göstermektedir. 19. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan I. Globalleşme'nin çareleri 20. yy'da aranmış, muhtemelen 20. yy'ın sonlarında görülen II. Globalleşme sürecinin problemlerinin çözümü de 21. yy'ın konusunu oluşturacaktır.

I. Globalleşmenin (ticaretin globalleşmesi) problemi; üretimin atölyelerden fabrikalara kayması sonucunda iç piyasanın pazar açısından yetersiz kalması nedeniyle, dış piyasalara açılmanın zorlukları idi. Bunun için uygulanan ticari engeller gelişmiş ülkeleri zor durumda bırakmaktaydı. Çünkü, söz konusu fazla malların dışarı satılamaması durumunda, üretimin yavaşlaması gündeme geleceği için içerde ekonomik durgunluk oluşacaktı. Bu nedenle her ne surette olursa olsun dış piyasalara açılmak gerekiyordu. Fakat gelişmekte olan ülkeler açısından, kontrolsüz bir şekilde dışarı açılmanın bir takım olumlu etkileri* olmasının yanı sıra, çok daha derin olumsuz etkilerinin** de olduğu bilinmektedir. 20. yy. boyunca dünyada liberalleşme üzerinde bu denli durulmasının esas nedenini bahsedilen bu alt yapı oluşturuyordu.

II. Globalleşme (sermayenin globalleşmesi) aslında I. Globalleşme çabalarının bir sonucu niteliğindedir. Çünkü ticaretin globalleşmesi ile ihracatları artan gelişmiş ülkeler, bu ihracatlarından elde ettikleri sermayeyi değerlendirmekte bir takım problemlerle

⁵ Nevzat GÜRAN ve İsmail AKTÜRK, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Anadolu Yayıncılık, İzmir, 1997 s. 43.

* Rekabetçi piyasa ekonomisinin oluşturulması, üretim kalıpları daha dinamik ve verimliliği öne alan bir yapıya kayması, ayrıca kısa vadede nisbeten ucuza tüketilen mallar sebebiyle halkın rafağının artması.

** Rekabete uyum sağlayamayan yerli sanayinin darboğaza girmesi, ekonominin genelinde yaşanan üretimin daralması, işsizliğin artması ve ödemeler bilançosunun açık vermesi vb.

karşılaştılar. Gelişmiş ülkeler, elde ettikleri fazla dövizleri iç piyasada tutmaları halinde bir taraftan, kendi paralarının değeri aşırı bir şekilde yükselecek ve buna bağlı olarak mevcut ihracatları yavaşlayacak, bu da yerli üretimde daralma meydana getireceğinden, ilgili ülkelerde çok daha büyük ekonomik darboğazlar yaşanacaktı. Diğer taraftan, kendi dış ticaret bilânçoları devamlı olarak fazla verdiği için, zaman içinde karşı ülkelerin ithalat yapmaları imkansız hale geleceğinden, bu gelişme de sonuçta yine, kendilerinin ihracatlarının yavaşlamasına ve içerde ekonomik krizin yaşanmasına neden olacaktı. Bu nedenlerle, gelişmiş ülkeler, ellerinde bulunan fazla sermayenin herhangi bir şekilde yurt dışına çıkmasında hiç bir sakınca görmemiş ve hatta bunu teşvik etmişlerdir⁶.

1970’li yıllara gelinceye kadar gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere cömertçe vermiş olduğu krediler⁷, aslında bu gün yaşanan global kriz için ilk ayak seslerini oluşturuyor idi. Gelişmiş ülkelerin ihracatlarının artması, beraberinde sermaye birikimlerinin de artmasına neden olmuştur. Artan bu sermaye, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan refah döneminde az gelişmiş ülkelere değişik şekillerde *tavizli ve bağlı krediler* ile *hibeler* şeklinde aktarılmıştır. 1970-80 dönemi ise, az gelişmiş ülkeler açısından yoğun bir biçimde borç krizinin yaşandığı yıllar olmuştur. 1980’den itibaren ise sermaye ihracında yeni bir dönemin başladığı görülmektedir.

B) KÜRESELLEŞMENİN SAFHALARI

Hernekadar 1980’li yıllardan sonra Küreselleşme kavramı bütün dünyada yoğun bir şekilde ele alınsa da olayın ortaya çıkışı çok daha eskilere dayanmaktadır. Hatta R. Robertson’un yaptığı bir analize göre Küreselleşme olgusu 15. yüz yıla kadar gitmekte ve *1400-1750 oluşum safhası, 1750-1875 başlangıç safhası, 1875-1925 Take-off safhası, 1925-1969 sömürgecilik safhası ve 1969-1992 belirsizlik safhası*⁸ olmak üzere 5 ayrı safhaya ayrılmıştır. Ancak Robertson’un yaptığı bu değerlendirme, daha ziyade siyasal faktörler öne alınarak

⁶ E. YILDIZOĞLU, “Kapitalizmin Krizi ve Sermaye Piyasasının Globalleşmesi,” *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss. 50-51.

⁷ Neşe BALKAN, *Kapitalizm ve Borç Krizi*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s.40.

⁸ M. WATER, *Globalization*, Clays Ltd st Ives PLC, London, 1995, ss. 44-45.

yapılmıştır. Olayın İktisadi boyutu ön plana alınır ve daha belirgin bir ayrıma gidilirse küreselleşmeyi biz iki safhaya ayırabiliriz. Bunlardan ikincisi, içinde yaşadığımız ekonomik gelişmeler yani daha ziyade sermayenin globalleşmesidir. Birincisi ise belki bugünkü gibi küreselleşme kavramı içinde ele alınmadı. Ancak mevcut durumdan çok daha etkili sonuçlar doğuran bu süreç, ticaretin küreselleşmesini içeren uluslararası rekabetin ön plana çıktığı bir dönemdir.

1. Birinci Küreselleşme Safhası

1870-1911 yılları arasında, demiryolu ve buharlı gemilerin yaygınlaşması, iç patlamalı motorun icadı, telgraf, deniz altı telgraf hatları, nihayet telefon gibi yeniliklerle taşımacılığın ve haberleşmenin ucuzlaması; Kanada, Arjantin, Avustralya Yeni Zelanda, Rusya, Çin gibi pazarların ortaya çıkması, sonuçta dünya ekonomisinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine ve gelişirken genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca bu yeni dönemde, uluslararası ticarete rekabetin yoğunlaşması beraberinde üretimde uzmanlaşmayı getirmiştir. Bütün bunlar olurken, devletlerarası mücadelenin şekli ve mahiyeti değişmiş, İngiltere'nin etkinliği zayıflamış⁹, Osmanlı Devleti yıkılmaya yüz tutmuş ve nihayet bu kargaşa ortamında ki çıkar mücadeleleri bütün insanlığı I. ve II. Dünya Savaşları'nın içinde sürüklemiştir.

2. İkinci Küreselleşme Safhası

İçinde yaşadığımız II. Küreselleşme Dönemi, genel olarak kitle iletişim araçlarının yaygınlaştığı 20. yy'ın ikinci yarısında artan bir ivme ile kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşanan Küreselleşme süreci, ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda aynı anda insanlık hayatını, her yönüyle ilgilendiren çok yönlü bir oluşumdur. Ancak, olayın ekonomi boyutunda daha spesifik gelişmeler gözlenmektedir. İktisadi alanda yaşanan küreselleşme süreci yoğun olarak sermaye piyasalarında kendisini hissettirmektedir.

II. küreselleşmenin henüz nihai sonuçları belli olmamasına rağmen, ilk küreselleşmenin sonucunda yaşananlara benzer bazı

⁹ E. YILDIZOĞLU, *Globalleşme Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası İş Bölümü ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 14.

krizlerin ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Ancak, bunları öncekilerden ayıran önemli bir özellik; teknolojik ilerlemelere bağlı olarak sermayenin küreselleşmesi neticesinde, aynı anda bir çok ülkede benzer krizlerin ortaya çıkmış olmasıdır. 19. yüzyılda ortaya çıkan küreselleşmede ise, daha ziyade ticaretin (malların) uluslararasılaşması söz konusu olmuştur. Bunun etkileri ise, daha geniş bir zaman dilimine yayılmıştır.

II. KÜRESEL KRİZ

Portföy yatırımı şeklindeki yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaştığı 1980 sonrası dönemde, ülke ekonomileri için yepyeni ve hassas bir dönem başlamıştır. Bu dönemde *sıcak para* olarak da adlandırılan söz konusu fonlar için, artık belirli bir *vatan* kalmamıştır. Çok kısa sürede devletten devlete, kıtadan kıtaya koşan bu sermayeler, çıktığı ve girdiği ülke ekonomilerini önemli ölçüde sarsmışlardır. Bu nedenle Küresel kriz'i; *uluslararası sermayenin kontrolden çıkması ve ülke ekonomilerinin hazırlıksız olmalarından kaynaklanan ekonomik problemlerdir.* şeklinde tanımlamak mümkündür.

1997 yılında yaşanan Küresel Kriz esas itibariyle sermayenin kontrolden çıkması ve bununla birlikte akışkanlığının yüksek olmasından gelmektedir. Çünkü sermayenin anlık olarak karlılık peşinde koşması ve sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi ile önündeki yasal engellerin kaldırılması sonucu, sermaye önceden sahip olduğu *milliyet* gibi bir kimliği üzerinden atarak, kısa sürede ülkeden ülkeye hatta kıtadan kıtaya atlar bir özellik kazandı. Sonuçta hem ayrıldığı ülkede hem de vardığı ülkede ekonomik dengeler üzerinde sarsıntıya yolaçtı.

1980'li yıllarda özelleştirmenin gündeme gelmesi, bununla beraber yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi yönündeki eğilimler, ayrıca yine bu yıllarda bir çok gelişmekte olan (Türkiye de dahil) ülkelerdeki sermaye piyasalarının önemli ölçüde gelişme göstermesi, rastlantı olarak değerlendirilebilecek açılımlar değildir. Aynı şekilde, ilgili ülkelerde dövizle yapılan işlemlerin liberalleştirilmesi yönündeki yeni politikalar, üzerinde tartışılması gereken ciddi konulardır.

1970’li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak için, dünya ekonomisine yeni bir düzen verilmesi gerekiyor idi. Bu çerçevede yapılan yeni düzenlemeler, belki kısa dönemde gelişmiş ekonomilerin rahat bir nefes almasına imkan tanımıştır. Fakat, çevre ülkelerin bu yeni dayatmacı sayılabilecek politikalara uyum sağlayamaması, ilk planda bu ülkelerin ciddi krizle karşılaşmasına, ikinci planda da gelişmiş ülkelerin bu krizden menfi yönde etkilenmesine neden olmuştur. Söz konusu bu oluşum bugün *küresel kriz* olarak karşımıza çıkmıştır. Yaşanan *küresel krizin* Asya krizi şeklinde kendisini göstermesi ve bu bölgeden diğer ülkelere sıçramasının asıl sebebi; son yıllarda yukarıda bahsedilen olumsuz şartların bu ülkelerde daha yoğun olarak yaşanmış olmasıdır.

A) ASYA KRİZİ

Asya krizi olarak bilenen ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz, ilk olarak Tayland’da kendini göstermiştir. 1980’li yıllarda başarılı bir iktisadi performans sergileyen Tayland ekonomisi, 1993 yılından itibaren bir takım sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Bu yıllara kadar dışa açık ve ihracata dayalı ekonomik gelişme sergileyen Tayland ekonomisi, gerek reel kur’un değerlendirilmesi gerekse, ticaret ortaklarında yaşanan ithalat daralması neticesinde, dış ticaret açığının büyümesine bağlı olarak küçük boyutlu krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu arada ortaya çıkan cari işlemler açığının, genel olarak portföy yatırımları ile karşılanması, sonraki yıllarda krizin daha da büyümesine neden olmuştur.

Özel bankalar kanalıyla dışarıdan borçlanmayı teşvik eden, aşırı düzeyde kur riski taşıyan pozisyonları elde tutmayı cazip hale getiren ve uzun süre yürürlükte kalan sabit kur rejimlerinin yanısıra geri ödenemeyen borçlar ile kurumsal inceleme ve denetim mekanizmalarının gevşemesi, Asya krizinin genel sebeplerini oluşturmaktadır¹⁰. Bunlara ilave olarak, Dolar cinsinden alınan fonlar şirketlere Baht olarak kullandırılmıştır. Söz konusu kaynaklar verimli alanlarda da değerlendirilmemiş, hatta bunların bir çoğu üretim sektörü yerine gayrimenkul sektörüne aktarılmıştır. Ayrıca, bu yıllarda Doların değer kazanması neticesinde, alınan krediler geri

¹⁰ Y. EGE, “Rusya Krizi Fırsatta Demektir”, *Ekonomik Forum*, Eylül 1998, s. 12.

ödenememiştir. Bu gelişmede de Tayland Baht'nın Dolar'a endekslenmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Tayland'da ortaya çıkan kriz daha sonra diğer Asya Ülkelerinden Malezya, Endonezya ve Güney Kore'de kendisini göstermiş ve bu ülkelerden Endonezya ve Güney Kore IMF desteğinde istikrar programlarını uygulamaya koymuşlardır.

Tablo I. : 4 Kriz Ülkesindeki Yabancı Sermaye Akışı (Net)
(GSYİH içindeki yüzde pay)

	1983-1988 ¹	1989-1995 ¹	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Endonezya								
Özel sermaye transferleri ²	1.5	4.2	4.6	2.5	3.1	3.9	6.2	6.3
Resmi sermaye transferleri	2.4	0.8	1.1	1.1	0.9	0.1	-0.2	-0.7
Rezerv değişimi ³	-	-1.4	-2.4	-3.0	-1.3	0.4	-0.7	-2.3
Güney Kore								
Özel sermaye transferleri ²	-1.1	2.1	2.2	2.4	1.6	3.1	3.9	4.9
Resmi sermaye transferleri	-	-0.3	0.1	-0.2	-0.6	-0.1	-0.1	-0.1
Rezerv değişimi ³	-0.9	-0.8	0.4	-1.1	-0.9	-1.4	-1.5	0.3
Malezya								
Özel sermaye transferleri ²	3.1	8.8	11.2	15.1	17.4	1.5	8.8	9.6
Resmi sermaye transferleri	0.3	-	0.4	-0.1	-0.6	0.2	-0.1	-0.1
Rezerv değişimi ³	-1.8	-4.7	-2.6	-11.3	-17.7	4.3	2.0	-2.5
Tayland								
Özel sermaye transferleri ²	3.1	10.2	10.7	8.7	8.4	8.6	12.7	9.3
Resmi sermaye transferleri	0.7	-	1.1	0.1	2.0	0.1	0.7	0.7
Rezerv değişimi ³	-1.4	-4.1	-4.3	-2.8	-3.2	-3.0	-4.4	-1.2

Kaynak : Vildan BURHAN – Zafer MUSTAFAOĞLU.

1: Yıllık ortalama

2: Veri sınırlamaları dolayısıyla Diğer özel yabancı sermaye tr ansferlerinin Resmi sermaye transferini içermeye ihtimali söz konusudur

3: (-) artışı, (+) ise azalışı ifade eder.

Asya Kaplanları olarak bilinen bu ülkeler 1990'ların ilk yarısında ortalama %9'un üzerinde reel olarak GSYİH'lerini arttırmışlardır. Bu başarı dışarıdan bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye girişinde önemli bir etken olmuştur. Öte yandan, aynı yıllarda gelişmiş OECD ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluk, bu ülkelerdeki para politikalarının gevşemesine neden olmuştur. Bu bağlamda ilgili ülkelerde faizlerin düşmesi de Asya ülkelerine

sermaye akışını hızlandıran önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir¹¹.

1995 yılının ikinci yarısında ABD Doları'nın değer kazanmaya başlaması, paralarını ABD Doları'na bağlayan bir çok Asya ülkesi için önemli bir dez avantaj olmuştur. Çünkü Dolar'a bağlı olarak yerli paraların değer kazanması, bu ülkelerin ihracatlarının yavaşlamasına sebep olmuştur. Sonuçta bu ülkelerin dış ticaret bilanço açıkları artmış ve ihracata dayalı olan ekonomileri söz konusu ihracat daralmasından büyük oranda etkilenmiştir.

1997 yılında ABD'nin iç pazarında yaşanan talep artışı, ilk planda bu ülkedeki kısa vadeli faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Aynı yıllarda Avrupa Ülkeleri ile Japonya'da da benzer müspet gelişmelerin yaşanması, bu ülkelerdeki yatırım fonlarının karlılığını arttırmıştır¹². Böylece, 1990'ların birinci yarısında Asya lehine olan fon transferi, ikinci yarısında tersine dönmüştür. Bu dönüş reel sektörde yaşanan daralmaları kamçılıyarak bu bölgeyi kuşatan *Asya krizi*'nin ortaya çıkmasında birinci derecede etkili faktör olmuştur. Söz konusu kriz, kısa vadeli fon yatırımlarının Asya Ülkelerinden kaçışı neticesinde ilk planda borsaların çökmesi ve devamında da diğer ekonomik alanların krize saplanmasına neden olmuştur.

B) RUSYA KRİZİ

Küresel krizin ikinci önemli adımı Rusya'da yaşanmıştır. 1990 yılından itibaren ekonomik ve siyasi anlamda yeni bir kulvara giren bu devlet, son yıllarda gerek kendi iç ekonomik dinamiklerine bağlı olarak, gerekse siyasi sorunlar nedeniyle bir takım problemlerle yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak söz konusu hassas dengeler, Ağustos 1998'de küresel krizle birlikte tamamen kontrolden çıkarak ciddi bir krize dönüşmüştür.

Bütün mevcut olumsuzlukların üzerine uluslararası spekülâtör George Soros'un bir gazetede yazdığı makalede Ruble'nin aşırı derecede değerli tutulduğu ve hemen devalüe edilmesi gerektiği yolundaki görüşleri; iç ekonomik krizin küresel krizle bütünleşmesine

¹¹ V. BURHAN ve Z. MUSTAFAOĞLU, *Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Etkileri*, DPT, 1998, s.7.

¹² BURHAN ve MUSTAFAOĞLU, a. g. e. , s. 8.

neden olmuştur. Çünkü söz konusu açıklamalar sebebiyle 17 Ağustos 1998 tarihinde Rusya Merkez Bankası eriyen rezervlerini korumak ve borsanın düşüşünü durdurmak amacıyla aşağıdaki tedbirleri almak zorunda kalmıştır¹³:

-Yabancıların Rusya'da kısa vadeli işlem yapması yasaklanmış,

-Ruble için döviz bandı yıl sonuna kadar 1\$ =6-9.5 aralığına yükseltilmiş,

-Ayrıntıları ilerideki günlerde açıklanmak üzere, kamunun özel kuruluşlara 3 ay vadeli borçlarının ödenmesi durdurulmuş,

-Devlet tahvillerinin ödemeleri yeni bir emre kadar dondurulmuştur.

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde, Ruble Dolar karşısında % 33 oranında değer kaybetmiş, borsada ciddi şekilde düşüşler yaşanmış ve Merkez Bankası günlük döviz kuru açıklamalarını durdurmuştur. Bunların sonucunda, Rusya'dan önemli ölçüde yabancı sermaye çıkışı yaşanmış, borsada işlem hacmi çok küçük rakamlara inmiş ve Merkez Bankasının döviz rezervleri önemli oranda erimiştir. Yaşanan söz konusu olumsuzluklar, Rusya'nın ekonomik yapısında önemli tahribatlar yaptığı için bu ülkede sermaye piyasasının yanında reel sektörde de ciddi krizler yaşanmıştır. Bu kriz, Türkiye'nin de dahil olduğu Rusya'nın dış ticaret ortaklarını da etkilemiştir.

C) KÜRESEL KRİZİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Türkiye ekonomisi için hiç de yabancı olmayan *kriz* olgusu 1997-1998 yıllarında yeni bir perspektif kazanmıştır. Çünkü yıllardır genel olarak iç dinamiklere bağlı olarak karşılaşılan ekonomik kriz küresel kriz ile yeni mecralara kaymıştır.

Türkiye ekonomisi, son yıllarda iç borçlanma, üretim yetersizliği, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik politikalardaki tutarsızlıklar gibi sebeplerle çok ciddi sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bütün bunların yanısıra, dünyada yaşanan küresel kriz, Türkiye ekonomisi açısından bir takım olumlu ve olumsuz gelişmelere yol açmış durumdadır.

¹³ S. MALKOÇ, *Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi*, DPT, Ankara, s.10.

Uzakdoğu ülkelerinde yaşanan krizin Türkiye'ye yansımaları ile Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'ye olan etkileri birbirinden farklıdır. Uzakdoğu ülkeleri ile karşılıklı olan ticaret hacmimiz küçük olmasına rağmen, ticari ortaklarımızın genelde aynı olması Türkiye açısından bazı sıkıntılara yol açmış durumdadır. Çünkü söz konusu ülkelerin kriz sonrası dönemde ortalama %20 oranında devalüasyon gerçekleştirmeleri, Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatmıştır¹⁴. Ancak, Bu ülkelerden Türkiye'nin

Tablo II : Türkiye ve 4 Kriz Ülkesinin OECD Pazarındaki Payları (%)

Mal Grupları ()*

Mal Grupları	Sebze Meyve	Tüt. ve Mamulleri	Dokuma Hammaddesi	Tekstil	Giyim Eş. ve Aksesuarı	Top.-1	Top.-2
Türkiye	3.35	3.52	1.03	2.01	3.66	68.18	0.44
Asya Top.	10.11	3.06	12.04	19.43	40.64	12.57	22.29
4 Kriz Ülkesi ¹	3.62	1.76	1.92	6.66	8.91	12.37	5.35
Tayland	2.58	0.89	0.52	1.17	0.21	8.72	1.10
Malezya	0.10	0.00	0.23	0.47	1.77	7.32	1.31
Endonezya	0.45	0.83	0.09	1.85	2.46	15.82	1.09
Güney Kore	0.49	0.04	1.08	3.17	4.47	16.05	1.86

Top.-1 = Tabloda verilen beş sektörün ilgili ülkenin OECD Ülkelerine yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payı

Top.-2 = İlgili ülkenin OECD Ülkelerinin toplam ithalatındaki payı

¹: Tayland, Malezya, Endonezya ve G. Kore

Kaynak: BURHAN – MUSTAFAOĞLU

gerçekleştireceği ithalatın ucuzlaması açısından Türkiye'nin lehine sayılabilecek bir takım gelişmeler yaşanmıştır.

Krize karşı alınan tedbirlerin etkisini en yüksek düzeyde gösterdiği 1998'in ilk üç ayı ile 1997'nin aynı dönemi karşılaştırıldığında Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yaptığı ticaretin Türkiye'nin aleyhine döndüğü açıkça görülmektedir. 1997'nin ilk çeyreğinde Türkiye'nin bölge ülkelerine toplam ihracatı 178.676.000 \$ iken, 1998'in aynı döneminde 86.045.000 \$ gerçekleşerek %51.8 oranında bir gerileme yaşamıştır. Aynı dönemde ithalat rakamları sırasıyla, 453.341.000 \$ ve 568.078.000 \$ olarak gerçekleşmiştir.

¹⁴ BURHAN ve MUSTAFAOĞLU, a.g.e., s.13

Bölge ülkelerinden yapılan ithalatta ise, % 25.3'lük bir artış gözlenmiştir. Aynı dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997 % 39.4 den 1998'de % 15'e gerilemiştir¹⁵.

Söz konusu ülkelere yapılan ihracatın % 60'lık bir kısmını oluşturan demir-çelik sektörü bu krizden önemli oranda etkilenmiştir¹⁶. Ayrıca tekstil sektöründe de benzer olumsuzluklar yaşanmıştır. Çünkü, Türkiye ile aynı pazarı paylaşan bu ülkeler, aldıkları önlemlerle Türkiye'ye karşı önemli avantajlar yakalamışlardır.

Asya ülkeleri açısından Türkiye'nin söz konusu krizden sağlayabileceği bazı avantajlar da olmuştur. Bunların ilki, bu ülkelere yapılan ithalat fiyatlarında gözlenen gerileme sebebiyle Türkiye'de girdilerin ucuzlaması gündeme gelebilirdi. Ancak olumlu sayılabilecek bu etki bu güne kadar fazla hissedilmedi. Diğer taraftan, Asya ülkelerinde yaşanan krizin bu ülkelerdeki bir çok firmanın kapanmasına ya da üretim daralmasına gittiği bilinmektedir¹⁷. Bu sebeple ortaya çıkan üretim boşluğunu Türkiye doldurabilirdi. Maalesef henüz bu konuda da hissedilir bir gelişme yaşanmamıştır. Çünkü, Türkiye ekonomisi üretim ve pazar konusunda her hangi bir esnekliğe sahip olmadığı için bu fırsatları iyi kullanamamıştır.

Rusya'da yaşanan krizin Türkiye'ye olan etkileri ise Asya Krizine kıyasla daha belirgin olmuştur. Çünkü Rusya Federasyonu ile son yıllarda artan ikili ticari ilişkilerimiz bu olumsuzluktan çok daha fazla etkilenmiştir. 1992 yılında iki ülke arasında yaklaşık 1.5 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 1997 yılında 4.2 milyar dolara çıkmıştır. Rusya Türkiye'nin ihracatında Almanya'dan sonra ikinci sırayı almıştır. 1997'nin ilk altı ayında Türkiye'nin ihracatında Rusya'nın payı %7.4 iken, 1998'in ilk altı ayında %6.1'e düşmüştür. İthalatta Rusya'nın payı aynı dönemlerde %4.6'lık oranla sabit kalmıştır¹⁸.

¹⁵ O. OĞUZ, "Asya Rüzgarı Hasta Ediyor", *Ekonomik Forum*, Ağustos 1998, s.23.

¹⁶ EGE, a.g.m., s. 23.

¹⁷ O. Güven, "Asya Krizine Önlem: Ekonomik Küçülme", *Ekonomik Forum*, Eylül 1998, s.11.

¹⁸ EGE, a.g.m., s.14.

Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatındaki daralma Türkiye açısından olumsuz bir gelişme olmasına rağmen, Rusya'daki devalüasyon sonucu ithalatın ucuzlaması Türkiye'nin lehine olmuştur. Özellikle Rusya'dan gerçekleşen ithal mallarının genelde yatırım ve enerji malları olması, bu müspet gelişmeyi daha da destekler niteliktedir.

SONUÇ

Gerek Asya krizi gerekse Rusya Krizi Türkiye açısından bir takım olumlu ve olumsuz gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu olumsuz gelişmeleri bertaraf edebilmek ve olumlu gelişmelerden de maksimum derecede faydalanabilmek için Türkiye ekonomisinin kendi içinde istikrarlı bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Ancak, böyle olmadığı için, olumsuzlukların etkisinin fırsatların etkisinden daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Bundan sonraki muhtemel yeni küresel krizlere karşı, alınması gereken ilk tedbir, ekonominin kendi içinde istikrara kavuşturulması olmalıdır. Diğer taraftan özellikle portföy yatırımı şeklindeki yabancı sermayeye fazla güvenmeden yerli sermayenin rasyonel kullanılmasına öncelik verilmelidir. Hem iç hem de dış krizlere karşı alınması gereken diğer bir önlem ise, reel sektörün olabildiğince desteklenmesi olmalıdır. Reel sektör desteklenirken *esnek üretim yapısına* özen gösterilmeli ve pazar konusunda da devamlı alternatif imkanlar göz önüne alınmalıdır. Çünkü sabit üretim ve sabit pazar küreselleşmenin bu denli yoğunlaştığı bir dönemde ufak bir kriz karşısında ülkeleri zor durumda bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

BALKAN, N. *Kapitalizm ve Borç Krizi*, Bağlam yayınları, İstanbul. 1994.

BURHAN, V. ve Z. Mustafaoğlu, *Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Muhtemel Etkileri*, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Konjonktür Dairesi, DPT, Ankara, 1998.

- EGE, Y., “Rusya Krizi Fırsat da Demektir”, *Ekonomik Form*, TOBB, Eylül 1998.
- GÜRAN, N. ve İ. AKTÜRK, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Anadolu Matbaacılık, 1997.
- GÜVEN, O. “Asya Krizine Önlem: Ekonomik Küçülme”, *Ekonomik Forum*, TOBB, Mart 1998
- GÜVENÇ, N. *Küreselleşme ve Türkiye*, BDS Yayınları, İstanbul, 1998.
- KAZGAN, Gülten, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.
- JOHNSON, G.G. “Formulation of Exchange Rate Policies in Adjustment Programs”, *IMF Staf Paper*. Vol.27 N. 36, Washington,(?).
- MALKOÇ, S., *Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi*. İhracat Genel Müd. DPT, Ankara, 1998.
- OĞUZ, O., “Asya Rüzgarı Hasta Ediyor”, *Ekonomik Forum*, TOBB, Ağustos 1998.
- OMAN, C. *Globalization and Regionalization*, OECD, 1994.
- WATERS, M., *Globalization*, Clays Ltd st. Ives PLC, London and New York, 1995.
- YILDIZOĞLU, E., *Globalleşme, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İşbölümü*, *Globalleşme ve Kriz*, İstanbul, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996a.
- YILDIZOĞLU, E., “Kapitalizmin Krizi ve Sermaye Piyasalarının Globalleşmesi”, *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996b.

